

YEŞİLYURT (MANİSA) DEYİMLERİNDE SOSYAL TEMA**Sevda Özen ERATALAY¹****Özet**

Bir dilde deyimler, atasözleri ya da kalıp sözler herhangi bir şeyin özünü kısaca belirtmek ve söylemek adına oldukça önemlidir. Herhangi bir dilde anlatılmak istenen farklı sözcük ya da eylemlerle aktarılması aslında o dilin zenginliğini gösterir. Tabii dil bunu farklı pek çok kaynaktan beslenerek yapar. Örneğin Türkçede sözcük çeşitliliği pek çok kaynağa bağlanabilir. Bu kaynaklardan biri elbette Anadolu ağızlarıdır. Ağızların en önemli özelliklerinden biri herkes tarafından bilinen herhangi bir sözcüğün, eylemin ya da yapının, farklı kullanım biçimlerini ortaya koyan ve bu bağlamda konuşma dilini zenginleştiren kaynaklardan olmasıdır. Anadolu ağızları, deyim kullanımı konusunda oldukça zengindir. Öyle ki bazen uzun uzun anlatılması gereken bir konu bir deyimle özetlenebilir. Hatta bireyler bazen başından geçen tatsız bir olayı ifade ederken kestirme yollardan biri olan deyimleri tercih eder. Çalışmada sözcük/eylem/yapı bağlamında çevre ya da komşu köylerden oldukça farklı olan Yeşilyurt (Manisa) köyünden derlenen deyimler üzerinde durulacak ve derlenen deyimler yapı ve anlam bakımından incelenecektir.

Anahtar Sözcükler: Deyim, Anadolu Ağızları, Yeşilyurt, Manisa

SOCIAL THEME IN THE IDIOMS OF YEŞİLYURT (MANİSA)**Abstract**

Idioms, proverbs, or stereotypes are very important in order to briefly state and say the essence of anything in a language. The transfer of what is meant in any language with different words or actions actually shows the richness of that language. Of course, language does this by feeding from many different sources. For example, word diversity in Turkish can be attributed to many sources. One of these sources is of course Anatolian dialects. One of the most important features of the dialects is that any known word, action or structure is one of the sources that reveal different usage forms and enrich the spoken language in this context. Anatolian dialects are very rich in terms of idiom usage. So much so that a subject that needs to be explained at length can be summarized in a phrase. In fact, individuals sometimes express an unpleasant event while they prefer idioms, one of the short cuts. In this study, the expressions compiled from Yeşilyurt (Manisa) Village which are quite different from neighboring villages or neighboring villages in terms of word / action / structure will be emphasized and the compiled idioms will be examined in terms of structure and meaning.

Keywords: Idioms, Anatolian Dialects, Yeşilyurt, Manisa

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-posta: sevdaeratalay@hotmail.com

Giriş

Genel bağlamda Türkçe Sözlük'te deyim; “Genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, kendine özgü bir anlam taşıyan kalıplaşmış söz öbeği, tabir” (2011: 651) olarak tanımlanmaktadır. Deyimler uzun yıllardan beri kullanılan, aynı zamanda bir dilin çeşitliliği ve zenginliği üzerine fikir veren önemli yapılardan biridir. Deyim hemen her kaynakta farklı tanımlarla karşımıza çıksa da özü, kısa sözle çok şeyi anlatma sanatıdır. Yapılan tanımların bazılarına değinmek gerekirse;

Zeynep Korkmaz'ın Gramer Terimleri Sözlüğü'nde bu terimin “Gerçek anlamından farklı bir anlam taşıyan ve çekici bir anlatım özelliğine sahip olan kelime veya kelime grubu” olarak tanımlandığı görülmektedir (Korkmaz, 2007; 66).

Vecihe Hatiboğlu ise deyim “Anlatım gücünü artırmak için, az çok mantık dışına kayan bazı sözcükleri değişmediği hâlde bazıları değişip çekimlere giren kalıplardır” olarak açıklar (1982: 194).

Tahir Nejat Gencan'da deyim oldukça geniş bilgiler çerçevesinde tanımlanmaktadır. Bu tanım; “Her dilde, kuruluş anlamları, sözcüklerinin düz anlamlarından az çok kaymış olan, kalıplaşmış birçok öbekler ve tanımlar vardır. Anlamları ve yapıları kurallara bağlanamayan, açıklanması için derin incelemeler isteyen; incelenmemesi daha doğru olan; yapısını değiştirmeden, çok kez, başka dile çevrilemeyen bu kalıplaşmış takımlarla söz öbekleri de Türkçenin özelliklerinden sayılır. Bu çeşit takımlara, öbeklere deyim adı verilir” olarak yer almaktadır (2007: 583).

Ömer Asım Aksoy'da deyim; “Çekici bir anlatım kılığı taşıyan ve çoğunun gerçek anlamından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük toplulukları” olarak tanımlanmaktadır. (1984: 49).

Yusuf Çotuksöken'e göre deyim “En az iki sözcükten kurulan, sözcükleri anlam değişmesine uğrayıp, yeni bir anlam kazanarak kalıplaşmış söz öbeklerine deyim adını veriyoruz” (2004: 83) biçiminde açıklanır.

İsmail Parlatur'da deyim; “En az iki söz varlığından oluşan ve gerçek anlamları dışında mecazî anlam ile pekiştirilmiş bulunan kalıplaşmış söz öbeği ya da deyiş” (2008: 1) olarak tanımlanmaktadır.

Dilbilgisi, sözdizimi kaynakları ya da atasözü/deyimler ile ilgili pek çok eserde bu terim üzerine oldukça tanım yapılmaktadır. Yukarıda bunlardan bazılarına değinilmiştir. Deyimler, bir dilin söz varlığındaki çeşitliliği, zenginliği, anlatım gücünü vb. gösteren önemli yapılarıdır. Ancak Türkiye'de bu alanda yeteri kadar çalışma yapılmadığı söylenebilir. Çünkü deyim kavramının tanımından tutun da deyimlerin özellikleri noktasına kadar araştırmacılar arasında ortak bir fikrin olmadığı açıkça görülmektedir. Konuyla ilgili oldukça detaylı ve ayrıntılı bilgiler veren Ahmet Turan Sinan'a göre pek çok araştırmacının eserinde gerek deyim tanımları gerekse deyimlerin özellikleri noktasında oldukça farklı görüşler bulunmaktadır. Deyimler üzerine çalışma yapan araştırmacıların tek tek deyim tanımlarına yer veren Sinan, daha sonra araştırmacıların deyimlerin özellikleri ve yapısı hakkındaki görüş ayrılıklarına değinmiştir (2008: 92-95).

Deyim tanımlarının geneli değerlendirildiğinde bu alanda Türkiye’de, özellikle Anadolu ağızlarında yer alan deyimlere bakıldığında, yeteri kadar araştırma yapılmadığı kanısı doğabilir. Bu durum da konu üzerine tam bir birliğin sağlanamaması sorununu doğurmuş olabilir. Çünkü belli bir alan üzerine yoğunlaştırılan çalışmalar ya da konu ile ilgili hemen her yöreden elde edilen örnekler ve toplanan veriler, netice olarak bazı görüş ayrılıklarını ortadan kaldırdığı gibi gün yüzüne çıkmamış yeni bilgiler elde etmemizi de sağlayabilir.

Bir toplumun söyleyiş zenginliği, sözcük dağarcığı, anlatım çeşitliliği ya da dilin özünü koruması gibi pek çok önemli özelliği o toplumun ağızlarında bulmak mümkündür. Dil bağlamında ağızlarda yer alan sözcüklerin, yapıların ya da eklerin kaybolmadan kayıt altına alınması ne kadar önemli ise, o ağızlarda yer alan deyim, atasözü, kalıp sözlerin ortaya çıkarılması da o kadar önemlidir. Bu bağlamda deyimler; toplumun değer yargılarını, yaşayışını ve kültürünü tanıtmaya ya da ifade etmenin önemli araçlarından. Hatta deyimler milletlere tarih içinde ve kendi yaşam döngüsünde olaylara bağlı olarak çıkarmaları gereken dersi olumlu ya da olumsuz yöntemlerle anlatma sanatıdır. Bu sebeple bu alanın iyi bilinmesi, değerlendirilmesi ve araştırılması gerekmektedir. Özellikle halkın kullandığı pek çok sözcük ya da yapının hala duyulmamış olması bu alandaki çalışmalara ağırlık verilmesi mecburiyetini doğurmaktadır. Halkın kullandığı ve daha önce hiçbir yerde duyulmamış olan deyimlerin kayıt altına alınması çalışmanın amaçlarından biridir. Çünkü bir dilin zenginliği o dile özgü sözvarlığının iyi anlaşılmasına bağlıdır.

Türkçenin ilk yazılı belgeleri Göktürk Yazıtlarında üslubun; kalıp sözler, edebî sanatlar ya da deyimlerle zenginleştirildiği bilinmektedir. Talat Tekin deyimler konusunda yazıtların oldukça zengin olduğundan söz eder. Tekin’in eserinde Eski Türkçe dönemine ait verdiği deyimlerden bazıları bugün ölçünlü dilde ya da Türkiye Türkçesi ağızlarında aynı anlam çerçevesinde yaşamaktadır. Örneğin; atı küsi yok bolmak (1998:19) deyimini “adı sanı yok olmak” anlamına gelmektedir ve bugün deyim kendini aynı anlamda korumaktadır. Yine Kaşgarlı Mahmud’un Divân-ı Lügâti’t-Türk adlı eserinde de fazlaca deyim örneklerine rastlanmaktadır. Bu deyimlerin çoğu bugün bilinen ve sıkça kullanılan deyimlerdendir. Divân’da başra kak-deyimi bugün de kullandığımız başa kalkma deyimidir ve hem biçimsel hem de anlamsal bağlamda kendini koruyarak günümüze dek taşınan yapılarıdır (Genç, 2014: 16).

Görüldüğü üzere Türkçenin hemen her döneminde karşımıza çıkan deyimler, konuşma ya da yazı dilini zenginleştiren bir yapıya sahiptir. bu sebeptendir ki deyimler üzerine sıkça araştırma yapılmalıdır. Çünkü Eski Türkçeden bugüne değin güçlü anlatım tekniklerinden olan deyimler bugün pek çok bağlamda (yapı, köken, anlam...) çözümlenmeyi beklemektedir. Türkiye’de yapılan hemen her sözvarlığı -ağız araştırmaları bağlamında- çalışmaları içerisinde deyim maddesine de yer verilmelidir. Türkiye’nin çoğu köy, kasaba, ilçe ya da illerinde yapılan ağız araştırmalarına yörede kullanılan deyimler eklenmelidir. Henüz ağız araştırması yapılmamış yerlerin de bundan sonraki çalışmalarında sözvarlığı noktasında deyimlere yer vermesi gerekmektedir. Bugün deyimler aracılığı ile pek çok konu aydınlatılabilir. Örneğin geçmişte çok da bilinmeyen bir yerin tarihi, dili, sosyal yaşantısı ya da eğitim düzeyi belli bir mesafeye kadar deyimler bağlamında çözülebilir. Eski Türkçe metinlerde bulunan deyimlerin bir yörede sıkça kullanılıyor olması tarihsel bir sürecin aydınlatılmasına yardımcı olabilir ya da herhangi bir

yöreye özgü deyimlerin dil kullanımı bağlamında çokça tercih edilmesi yörenin eğitim düzeyi hakkında bilgi sahibi olunmasını sağlayabilir.

Deyimlerin farklı özelliklerinden biri de yabancı dil öğrenimine yardımcı olmasıdır. Öyle ki Jean Delisle konuyu oldukça iyi özetlemektedir. Delisle'ye göre deyimler, bir dilin öğrenilmesinde oldukça önem arz etmektedir. Bir ana dili ya da yabancı dili tüm yönleriyle anlamak için o dilin dilbilgisini ya da sözcüklerini iyi bilmek yetmez; önemli olan o dilin deyimlerini ya da özel oluşumlarını bilmektir (2001: 165). Bu bağlamda son zamanlarda bununla ilgili çokça tez, makale ve araştırma konusu yapılmaya başlanmıştır. Örneğin “Fransızca Kalıp İfadelerin (atasözü, deyim ve eşdizimli sözcüklerin) Türkiye’de Fransızca Dil Sınıflarında Öğretimi” başlıklı yüksek lisans tezi buna güzel bir örnektir (Güneren, 2013). Ya da bir başka yüksek lisans tezi olan “Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde İnsan Organlarını Konu Alan Türkçe ve Farsça Deyimlerin Karşılaştırılması” (Pourissa, 2018) adlı çalışma ve buna benzer pek çok çalışma son zamanlarda deyimler bağlamında yapılmış önemli çalışmalardandır. Buradan hareketle belirtmekte yarar var; yabancılara Türkçe öğretmenin yöntemlerinden biri olarak deyimlere yer verilmişse belki de Kaşgarlı da Araplara Türkçe öğretmek adına yazdığı sözlüğünde, bu sebepten sıkça deyim kullanmayı tercih etmiştir.

Doğan Aksan deyimlerin ne denli önemli olduğunu hemen her fırsatta dile getirmektedir. Aksan’a göre bir dilin sözvarlığı içinde sayılan deyimler; bir toplumun dilini güçlü kılan, toplumun kullandığı dil bağlamında anlatımı zenginleştiren önemli öğelerdir. Yazı dilinde 6 bine yaklaşan deyimlerin konuşma dilinde henüz duyulmamış deyimlerle birlikte 5500 civarında olduğunu vurgulayan Aksan (2004:31-32) deyimlere ayrıca değinilmesi gerektiğinden söz eder. Hatta Aksan bir toplumun hemen her yönünün deyimlerle anlaşılabileceğini vurgular. Bunun yanı sıra deyimleri bir dilin iç yapısını ve anlam özelliklerini yansıtan önemli sözler olarak tanımlar (1999:87).

Yukarıdaki bilgilerden hareketle söylemek gerekirse deyimler; bir dilin önemli unsurlarından olup hemen her alana fayda sağlayan, yabancı bir dili öğrenmede katkısı bulunan, herhangi bir dilin üslubunu zenginleştiren sözvarlığının vazgeçilmez unsurlarından biridir. Deyim uzun uzadıya anlatılmak istenen bir olguyu kısa yolla anlatma sanatıdır. Tüm bu söylenenlerden hareketle Türkçe deyimleri iyi anlamak, yorumlamak gerekmektedir. Henüz duyulmamış pek çok değerli deyim nesillere aktarmak ve bu deyimlerin unutulmasını önlemek amacıyla; ağız araştırmalarında, sözlük çalışmalarında ya da alan araştırması yapılan bazı disiplinlerde elde edilen deyimlerin kayıt altına alınması gerekmektedir.

Çalışmada daha önce de değinildiği üzere halk arasında saklı kalmış önemli deyimlerin bir kısmı -Manisa/Yeşilyurt Köyü’ndeki- değerlendirilecektir. Bu deyimlerin daha önce duyulmadığı fikrinden hareketle bu çalışmaya yer verilmiştir. Anlamsal bağlamda değerlendirilecek olan yöre deyimlerinin böylece bölge hakkında -sosyal yaşamı, kültürü, tarihi...- elde edilecek bazı bilgilerin pek çok araştırmacıya ışık tutacak nitelikte (Halk edebiyatı araştırmacıları, sosyoloji çalışmaları, sosyo-kültürel alan araştırmaları vb. olacağı ümit edilmektedir.

1. Anlam Kaymasına Uğramış Birleşik Fiillerle Kurulan Deyimler:

Zeynep Korkmaz, anlam kaymasına uğrayarak kaynaşan birleşik fiillerin Türkçede çok sık kullanıldığından bahseder. Dilimizde altı binin üzerinde kalıplaşmış birleşik fiilin olduğunu vurgulayan korkmaz, bu konunun yeteri kadar işlenmediğini ve araştırılmadığını söyler. Hatta Türkiye Türkçesi Grameri adlı eserinde; anlam kaymasına uğramış ve deyimleşmiş birleşik fiilleri, biçimsel bağlamda bir isim ve yardımcı fiille oluşturulan birleşik fiillere benzetir. Sadece onlardan ayrılan yanlarını, fiilden önceki isim unsurunun sabit kalmayıp yalın biçimde kullanılabilmesi ve bir isim grubu halinde cümle içinde yer alması olarak açıklar. Hatta isim grubu biçiminde cümlede yer alırken aynı zamanda bunların isim işletme ekleri ile de genişletilebildiğinden söz eder. Korkmaz anlama kaymasına uğramış bu kalıplaşmış fiilleri; tek ögeli, iki ögeli ve üç ögeli kalıplaşmış fiiller olarak üç başlık altında toplamakta ve açıklamaktadır (2014:729-744).

Yöre deyimlerinde bu tür fiillere oldukça rastlanmış ve örneklerle konu daha da aydınlatılmaya çalışılmıştır.

1.1. devi dePmesi girmek: Karın ya da göğüs gösterilerek buraya deve tepmesi girdi olarak kullanılan bu deyim yörede korkuyu, telaşı ve şüpheyi anlatmak için kullanılır. Özellikle umutla beklenen haberin bir türlü gelmemesi ve kötü sonuçlanacağı fikri oluştuğunda sıkça kullanılır.

1.2. şirazdan çıkKmek: Farsça “şirazedden çıkmak” deyiminin yöredeki kullanımınıdır. Farsçada şirazedden çıkmak; kitabın sırt bölümünde bulunan dikişin bozulması sebebiyle sayfalarının dağılması akıl dengesini kaybetmek anlamlarına gelmektedir (TS, 2011:2226). Yörede ise bu deyim daha çok yaramaz çocuk, ergenlik çağına gelen gençlerin hırçınlığı ya da çok para sarf edip ailesini üzen erkeği anlatmak için kullanılır.

1.3. aklını karnından vemek: Daha çok namusla ilgili olumsuz olaylar karşısında söylenir. Örneğin evlenmek için kocaya kaçan kız çocukları için bu deyim kullanılır. Ya da karısını aldatan erkekler ve anne babasının insan içine çıkamayacak derecede utandıran evlatlar için bu deyim kullanılır.

1.4. ac evinden çıkKmek/kaçmek: Türkiye Türkçesindeki tam karşılığı “aç evinden kaçmak/çıkKmek” biçiminde olan deyim, yörede sıkça kullanılmaktadır. İki farklı kullanımla karşımıza çıkmaktadır ki bunlardan biri; çok yemek yiyen ve bir türlü doymayan kişiler için söylenir. Diğer kullanımı ise iştahı yerinde olan küçük tombul çocukları sevmek için söylenir.

1.5. başını yimek: Bu deyim pek çok yerde pek çok şeyi anlatmak için kullanılmaktadır. Örneğin ailesi, kendisi, geçmişi ya da yaşam tarzı çok iyi olmayan biriyle evlenen kız ya da oğlan için bu deyim tercih edilir. Örneğin “bubası hırlı değildim ki o gızın giTTi de gül gibi olancık onnara damaT oluvēdi, al gari yidi başlarına” biçiminde devrik kullanımda da karşımıza çıkmaktadır. Yine bu deyim farklı bir kullanımı da yanlış tercih yapan birilerinin yanlış yaptığını vurgulamak adına kullanılır. “o iş bunu göre deeldi, girmecēdi burē emme oldu bi kere başını yidi neme lazım”. Ya da “o tabaK ööle mi daşınır gözünj nerē bakıyo seniğ al bakem güzelim tabāğ başını yidiğ” örneğinde olduğu gibi yanlışlıkla başa gelen bir kazayı anlatmak için

de bu deyim tercih edilir. Hatta intihar eden kişilere kızgınlık/öfke belirtisi olarak da bu deyim kullanılır; “kendini asmış deyölâ başını yidi gari” örneğinde görüldüğü gibi.

1.6. kürkü gabarmak: Herhangi bir ortamda durduk yere övgüler alan ve bu övgüden dolayı gururlanan kişiler için bu deyim kullanılır.

1.7. daşş*kları kıldan görünmemek: Bu deyim genelde çok zengin kişiler için kullanılır. Ancak; zengin olmayan zenginmiş edasıyla dolaşan kişiler için de bu kullanım söz konusudur. “bi yürüyüşü vardı geçenlerde üzüm parası çok gelmiş dedim, gari daşş*kların kıldan görünmez seniğ dedim, gülüştüK haTTa” örneğinde olduğu gibi.

1.8. tumtumu aşırmaq: Birdenbire kayıplara karışan ya da olumsuz bir sebepten ötürü kaçan ve ortalıklarda görünmeyen kişiler için kullanılır. Bu bağlamda tumtuma adıyla geçen bir köyün varlığından söz etmek gerekir ki burada ifade edilen belki de bu köye kaçış olarak nitelendirilebilir. “XVI. yüzyıl sonlarında Maraş çevresinde kalarak konar-göçerliğe devam eden Avşar, İmanlı ve Bidil Avşarı obaları; Gündüzlü, Çukurova, Amik ve Yüreğir’de kışlamakta ve Niğde taraflarında yaylamaktaydılar. İskân olanlar ise Güvercinlik’te Altıntop, Tumtuma, Karahayıt’ta İğdecik, Andırın’da Yeşil Depe köylerini kurmuşlardı” (Sarı, 2015:124). Buradan hareketle şu fikre ulaşılabilir. Sarı’nın belirttiğine göre Tumtuma köyü, konar-göçer Avşarların yurt edindiği köylerden biridir. Dolayısıyla Yeşilyurt köyü ve çevresinde derleme yaptığımız pek çok kişi de Avşar Yörüklerinden olduğunu ifade etmişler ve Erzurum üzerinde Antalya/Manavgat ve K.Maraş üzerinden de Batı Anadolu’ya göç ettiklerinden söz etmişlerdir. Buradan hareketle şu yargıya varılabilir, yörede tumtumu aşırmaq olarak kullanılan deyimdeki tumtumu sözcüğü, belki de bir yer ismidir ve buraya kaçış ortadan kaybolmanın bir çeşit göstergesidir. Ancak şu da bir gerçektir ki halk bunu, farkında olmadan ve bu tarihsel bilgiyi bilmeden yapmaktadır.

1.9. löbedizi garişmak: Bu deyim de bir önceki deyimle aynı anlamı taşımaktadır. Yani birinin herhangi bir olay ya da şeyden kaçması/kaybolması durumu bu deyimle aktarılır. Ancak yukarıdaki “tamtumu aşırmaq” deyiminden farklı olarak bu kaybolma durumu hem kişi için hem de eşya ya da mal için kullanılmaktadır. Yani; “benden aldığı parı löbedizi gariştı gari, ne yapTı ne eTTı o parı bi daha bene gelmedi” örneğinde olduğu gibi. Burada kaybolan ya da geri gelmeyen bir para söz konusudur ve kaybolan nesne “löbediz” sözcüğü ile karşılanmaktadır.

1.10. bacaKlarını göğü vemek: Burada rahatına düşkün olan hatta işi gücü sevmeyip daima yatan/gezen kişiler kastedildiği gibi bu anlamının tam aksine işini gücünü bir an önce bitirmiş ve dinlenmeye geçmiş kişiler için de bu deyim kullanıldığı görülür. Bu iki anlam farkını ortaya koymak için yöreden derlediğimiz örnekleri vermek gerekmektedir. “bağ işleri biTTı tâbi ne vâ bacaKlarını göğü vē yaT gâri” örneğinde işlerini halletmenin rahatlığından söz edilmektedir. Ancak; “sabah āşam bacaKlarını göğü bi veriyō efem heç sormeyō anā iş güç vâ mı demeyō, ancı yaT kaK başKa bi işi yaradı yoK” örneğinde de boş gezen iş güç yapmayan bir işe yaramayan birinden söz edilmektedir.

1.11. yalak TuTmek: Bu deyim aslında dalkavukluk yapmak anlamına gelmektedir. Yalak sözcüğü yörede saksı ve eşeğin su içtiği kap anlamlarına gelirken aynı zamanda tuvaletini tutamayan yaşlıların altına konulan tabak olarak da kullanılmıştır. Deyim burada daha çok üçüncü anlam olan tuvaletini tutamayanların kabı olarak nitelendirilmektedir; ancak anlamsal bağlamda

dalkavukluk etmek olarak kullanılmaktadır. Deyim, altına yalak tutmak biçiminde ve dalkavukluk etmek bağlamında karşımıza çıkmaktadır. Deyimin daha iyi anlaşılacağından hareketle; “garının altına yalak TuTcē geliyō herifin, tābi garının malı da parası da çok...” örneğini vermek yerinde olacaktır.

1.12. pundu gırılmaK: Deyim yörede; morali bozulmak, canı sıkılmak ve başladığı bir işi başaramamak ya da becerememek anlamlarında kullanılmaktadır. Batı Anadolu’nun pek çok yerinde -Denizli, Uşak, Alaşehir, Sarıgöl/Manisa, Milas/Muğla- ve İç Anadolu’nun bazı yerlerinde -İskilip/Çorum, İncesu/Kayseri- (DS, 2009: 3488) kişinin bir işle ilgili arzusunun kalmamasını ya da neşesini kaybetmesini anlatmak için bu deyim kullanıldığı bilinmektedir.

1.13. süngü düşmeK: Türkiye Türkçesi ağızlarında pek çok anlamı bulunan deyim, Batı Anadolu ağızlarında oldukça farklı bir anlama gelmektedir. Bozdoğan/Aydın ve çevresinde üstü başı dağınık, düzensiz anlamlarına gelen (DS, 2009: 3717) deyim, süngüsü düşük olmak bağlamında da İstanbul’da omuzları düşük, süklüm püklüm olmak anlamında kullanılmaktadır (DS, 2009: 3717). Alaşehir, Sarıgöl/Manisa ve Uşak’ın bazı yerlerinde (Eşme ilçesinin bazı köyleri) hasta, eli yüzü sararıp solmuş kişiler için bu deyim kullanıldığı bilinmektedir. Ayrıca yöre ağızında deyim sinirli ve kaygı dolu anlamına geldiği de bilinmektedir (Eratalay, 2017: 2). Özellikle küçük çocuklar için; “böön oyun oynameyoo bu, hem süngü düşük duruyoo heralı hasTa olcek sararıPduru” deyim bağlamda çokça kullanılmaktadır.

1.14. mıhrası eyrilmeK: Türkiye Türkçesi ağızlarında; katı/sert, yara kabuğu ya da yağmur sonrası sertleşen toprak olarak farklı anlamlarda karşılıklarını bulan (DS, 2009: 3182) mihra sözcüğünün Yeşilyurt Köyü’nde anlamsal bağlamda oldukça farklı olduğu görülmektedir. Sözcük “eyrilmeK” eylemi ile birlikte deyimleşerek moral bozukluğu ya da hastalık belirtisi bağlamında sıkça karşımıza çıkmaktadır.

1.15. ciğerini bağından yanmeK: Deyim yörede daha çok beddua anlamında kullanılmaktadır. Kavga halinde olan bireylerin birbirlerine, iyileşmesi mümkün olmayan ya da çok acılı bir hastalığa yakalanması yönünde sarf ettikleri kalıp sözdür. Buradaki hastalık, muhtemelen akciğer kanserine işaret etmektedir. Türkiye Türkçesi ağızlarında “ciğer” sözcüğü ile oluşturulan deyimlerin pek çoğu beddua bağlamında karşımıza çıkan deyimlerdir. Yörede de bu deyim çokça kullanılmaktadır.

1.16. içinden cavır babıcı dikmeK: Deyim yöre halkı tarafından sık kullanılan deyimlerden olup; samimi olmayan, her zaman hesap kitap yapan kıskanç ve kötü işler çeviren kişiler için kullanılır. Bazen deyim “ne içinden cavır babıcı dikendir o, kimsé annımaz” olarak sıfat-fiilli yapı ile karşımıza çıktığı da görülmektedir.

2. Asıl Yardımcı Fiillerle Kurulan Deyimler:

2.1. zömbeKlik yaPmek/eTmek: Daha çok şişman ve bu durumundan dolayı pek iş yapmayan ya da iş yayma gönlü olmayan kadınlar için söylenir. Hatta yürürken ya da bir işi yaparken çok yavaş yapan ya da iş becerisi çok olmayan kişiler için söylenir.

2.2. piltiKē etmek: Herhangi birine karşı yapılan yanlış bir davranış sonucunda oluşan pişmanlık ve bu pişmanlık sonucu hareketlerin sırnaşık, şımarık ve dengesiz bir biçime dönüşmesi, kısaca dalkavukluk yapmak olarak açıklanabilir. Daha çok eşler arasında oluşan

tartışma ya da kavga sonucu pişman olan erkeğin karısına yaptığı sevgi gösterisi için bu deyim kullanıldığı görülür.

2.3. kontilik eTmeK: Sıkça kullanılan deyimler arasında olup “yalak tutmak” deyimini ile hemen hemen aynı anlama gelmektedir. Burada sadece çok ince bir anlam farkı vardır ki o da; deyim, hiç yardım edilmemesi gerekirken sırf varlıklı olduğu için karşılığını beklemek uğruna yapılan bir işi anlatır. Yani ağır bir işi yapmaması gerekirken beklenti uğruna kendini o iş için zorlayan ve gücünü sonuna kadar kullanan kişiler için söylenir. Bu işi yapmak ise karşı taraftan bir çeşit maddi beklenti içinde olmakla ilgilidir.

2.4. ādı gargın olmak: Zengin ve varlıklı kişiler için söylenmektedir. Yörede kullanimlarına bakıldığında “ād” (art/arkası) sözcüğü akraba ve ana-babayı temsil etmektedir. Gargın sözcüğü de çok zengin ve varlıklı anlamlarına gelmektedir (DS, 2009:1924).

2.5. apırcın olmak: Sevdiği ya da değer verdiği kişi için iş yapmaktan hoşlanan ve bunun için çok heyecanlanan kişiler için tercih edilen bir deyimdir.

2.6. allem kallem etmek: Yaptığı herhangi bir hatayı yalanla kapatmaya çalışan kişiler için söylenir. Daha çok lafi evirip çeviren ve kendini herhangi bir konu üzerine haklı göstermek uğruna yalan söyleyen kişilere “allem kalem edip durma” şeklinde uyarıda bulunmak adına bu deyim tercih edilmektedir.

2.7. yaltaklık etmek: Bu deyim, daha önceki “yalak tutmak” veya “kontilik etmek” deyimleri ile aynı anlamı taşır. “Yaltak” sözcüğü bugün dalkavuk anlamında Azerî Türkçesi’nde yaltag ve Özbek Türkçesi’nde yältāk biçiminde kullanılmaktadır.

2.8. hardal gevniK yapmak: Gereksiz zamanda gereksiz konuşan, konuşmak için konuşan ya da herhangi bir konuyu çok abartan kişiler için kullanılmaktadır. Hatta bazen çok sık olmasa da yalan yanlış konuşan kişiler için de deyim kullanıldığına dair örneklerine rastlanmıştır.

3. Zarf-Fiil Biçiminde Kullanılan Deyimler

3.1. tomsuruP durmak: Bu deyim ise bir nedenden dolayı morali bozulup surat asan kişiler için kullanılmaktadır. Aynı zamanda yapı gereğe yüzü pek gülmeyen kişiler için de tercih edilir. Türkiye Türkçesi ağızlarında tomsamak, tomalmak, tomarmak, tosarmak... Biçimleri de bulunan sözcük anlamsal bağlamda hemen her yörede (DS, 2009: 3959) aynı anlamdadır.

3.2. liñliñ mindiriP giTmeK/durmeK: Deyim daha çok durmadan ağlayan ya da bir şey istemede inat eden çocuklar için kullanılmaktadır. Derleme Sözlüğü’nde link, ling, lingir lingir, linklemek ya da lingildemek (DS, 2009: 3080-3081) gibi liñliñ sözcüğünü andıran pek çok yapı bulunmaktadır; ancak Yeşilyurt Köyü’nde kullanılan liñliñ sözcüğü ve bu sözcüğe eklenen yardımcı fiilli kullanımlar ne Derleme Sözlüğünde ne de farklı sözlüklerde karşımıza çıkan bir yapı değildir.

3.3. almı dalında yetişiP vemi dalında yetişmemiş: Deyim, özünde alma dalında yetişen; ama verme dalında yetişmeyen anlamında cimri kişiler için kullanılan bir sözdür. Özetle; almayı seven ama vermeyi sevmeyen kişi anlamına gelir. Yeşilyurt köyünde sıkça kullanılan deyimler arasındadır.

3.4. emiş gemiş olupdurmak/olmak: Emiş gemiş deyimini daha çok ikileme deyimler arasında gibi görülse de bu deyim de zarf-fiilli yapılar arasında vermeyi uygun gördük. Çünkü daha çok olupdurmak eylemi ile kullanılan bir deyimdir. Bu deyim de yörede birbiriyle sıkı fıkı olan kişiler için kullanılmaktadır. Ancak daha çok birbiriyle ilgisi olmayan kişilerin yakın ilişki içerisinde olmalarından ötürü ortaya çıkan rahatsızlık belirtisi olarak bu deyim kullanıldığı bilinmektedir.

Sonuç

Deyimler bir milletin yaşam tarzını, kültürünü ve dilin yapısını yansıtan önemli birimlerdir. Bugün ölçünlü dilde herkes tarafından kullanılan ve bilinen deyimler oldukça çoktur. Ancak bu deyimler buzdağının sadece görünen yüzüdür. Çünkü Türkiye Türkçesi ağızlarında farklı yapı ve anlam bağlamında çok sayıda deyim bulunmakta/kullanılmaktadır. Ancak bu deyimlerin çoğu bilinmediğinden ya da kullanılmadığından bu bağlamda dilin zengin yapısı da bilinemez. Ağızlar, bünyesinde sadece sözcük/eylem çerçevesinde yapı, köken ve anlam bakımından incelemeye tabi tutulmamalıdır. Çünkü deyim, atasözü ya da kalıp sözler de bir milletin dilini yansıtmada güzel örnekler sunan önemli dil birlikleridir. Burada bir ilçenin sadece tek bir köyünde kullanılan bazı deyimlere yer verilmiştir. Buradaki deyim örnekleri sınırlandırılmış olmasına rağmen yapılan derlemelerde neredeyse çok ayrıntılı ve kapsamlı bir çalışmanın ürünü olabilecek nitelikte çok sayıda deyim bulunmaktadır. Bu bağlamda belirtmek gerekirse yapılan ağız araştırmalarında çalışılan yöreye özgü atasözü, deyim ya da kalıp sözlere de yer verilmelidir. Çünkü kayıt altına alınmayan her bilgi kaybolmak ve unutulmakla karşı karşıyadır. Bu durum özellikle ağız araştırmalarında dikkat edilmesi gereken noktalardandır.

Kaynaklar

- Aksan, D. (1999). *Türkçenin Gücü*, Bilgi Yayınları, Ankara
- Aksan, D. (2004). *Türkçenin Sözcük Varlığı*, Engin Yayınevi, Ankara.
- Aksoy, Ö. A. (1984). *Atasözleri Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara.
- Çotuksöken, Y. (2004). *Türkçe Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, Toroslu Kitaplığı, İstanbul.
- Delisle, J. (2001), *Çeviri Yöntemleri İçin Söylem Çözümlemesi*, çev. J. Ümran Derkunt, İstanbul, Marmara Üniversitesi Yayınları.
- Derleme Sözlüğü (2009). TDK Yayınları, Ankara.
- Eratalay, S. (2007). *Alaşehir ve Yöresi Ağızları*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Eratalay, S. (2017) “Batı Anadolu Ağızlarında Güzel Adlandırma”, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Van.
- Gencan, T. N. (2007). *Dilbilgisi*, Tek Ağaç Eylül Yayıncılık, Ankara.
- Genç, M. S. (2014). *Divanu Lügati't-Türk'te Geçen Deyimler Ve Bu Deyimlerin Günümüzdeki Karşılıkları*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

- Gündüz, T. ve Cengiz, M. (2015). *Oğuzlar: Dilleri, Tarihleri Ve Kültürleri 5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, (İçinde: Arif Sarı: “Dulkadirli Sahasında Oğuz Boyları”) Hacettepe Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
- Güneren, D. Ö (2013). *Fransızca Kalıp İfadelerin (atasözü, deyim ve eşdizimli sözcüklerin) Türkiye’de Fransızca Dil Sınıflarında Öğretimi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Güneş, S. (2009). “Yabancı Dil Öğretiminde Deyim Öğretimi: Yöntemler, Teknikler Ve Uygulamalar”, *Dilbilim*, (22), 1-15.
- Hatiboğlu, V. (1982). *Türkçenin Sözdizimi*, DTCF Yayınları, 2.baskı, Ankara.
- İlker, A. (2017). *Manisa Ağızları*, TDK Yayınları, Ankara.
- Korkmaz, Z. (2007) *Grammer Terimleri Sözlüğü*, TDK Yayınları, 3. baskı, Ankara.
- Korkmaz, Z. (2014) *Türkiye Türkçesi Grameri -Şekil Bilgisi-*, TDK Yayınları, Ankara.
- Pourissa, D. (2018). “Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde İnsan Organlarını Konu Alan Türkçe ve Farsça Deyimlerin Karşılaştırılması”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Tekin, T. (1998). *Orhon Yazıtları*, Simurg Yayınları, İstanbul
- Türkçe Sözlük (2011). Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Parlatır, İ. (2008). *Deyimler*, Yargı Yayınevi, Ankara.
- Sinan, A. T. (2008) “Deyim Kavramı Üzerine Notlar-I”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Cilt: 18, Sayı: 2, S: 91-98, ELAZIĞ
- Yavuz, N. (2010). “Yabancı Dilde Deyimlerin Öğretimi İçin Bir Araç Geliştirme Denemesi”, *Dil Dergisi*, (147), 7-21.

Transkripsiyon İşaretlerinin Ölçünlü Dildeki Karşılıkları:

P: b-p arası ses

K: k-g arası ses

ē: Normalden uzun okunan “e” sesi

ê: e-i arası ses

T: t-d arası ses

ō: Normalden daha uzun okunan “o” sesi.

D: “ng” olarak bilinen geniz (nazal) “n” sesi